

ЛЮДСЬКИЙ РЕСУРС ЯК ФАКТОР МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Виявлено значення людського ресурсу в системі факторів міжнародної конкурентоздатності в умовах глобалізації. Здійснено оцінка впливу людського ресурсу на міжнародну конкурентоздатності.

An importance of human resource as a factor of international competitiveness under conditions of globalization are discovered. An assessment of the human resource impact on the international competitiveness is undertaking.

Ключові слова: людський ресурс, глобалізація, міжнародна конкурентоздатність, індекси конкурентоспроможності, соціальний розвиток.

Keywords: human resource, international competitiveness, globalization, indexes of competitiveness, social development.

Сучасний етап глобалізації та світової нестабільності супроводжуються змінами в структурі та характері економічного зростання. Одним з основних наслідків фінансової кризи 2008-2009 років та європейської боргової кризи 2010-2012 років є суттєві зміни ролі людського ресурсу та ринків праці у глобальній та національних економіках. Зростання безробіття у багатьох розвинутих країнах поєднується з дефіцитом кваліфікованих працівників у виробництві, перенесенням робочих місць у країни зростаючих економік шляхом аутсорсінгу та офшорінгу. Система та якість університетської і професійної освіти в розвинутих та зростаючих економіках потребують модернізації для задоволення швидко змінних потреб економіки і суспільства.

Глобальні зміни балансу людського ресурсу та попиту на робочу силу вплинули на формування після глобальної фінансової кризи 2008-2009 років так званого «двошвидкісного економічного зростання» – рецесії в багатьох розвинутих країнах Європи та високих темпів в «економіках зростаючих ринків» (emerging market economies), які мають значні та дешеві людські ресурси. Це обумовлює актуалізацію дослідження факторів міжнародної конкурентоспроможності, оцінки ролі людського ресурсу та соціальних умов.

Метою статті є визначення ролі людського ресурсу в системі факторів міжнародної конкурентоздатності в умовах глобалізації економіки, аналізу впливу якісних аспектів людського ресурсу на конкурентоздатність.

Методологія дослідження спирається на системний підхід до визначення факторів та тенденцій міжнародної конкурентоспроможності, якісний та кількісний аналіз, порівняльний аналіз.

Зміст, основні фактори та шляхи підвищення конкурентоздатності національної економіки досліджувалися у працях українських вчених Л.Антонюк, В.Базилевича,

Я.Базиліук, Я.Жаліла, Д.Лукьяненко, Є.Панченка, А.Поручника, Л.Руденко, О.Шниркова, О.Швиданенко, А.Шегди, Г.Філюк та інших. Сучасні підходи до теорії та політики міжнародної конкурентоздатності викладені у працях В.Глігорова, П.Кругмана, Р.Левіна, М.Мотта, М.Обстфельда, М.Портера, Д.Сакса та інших.

Розвиток теоретичних підходів до конкурентоздатності країн та підприємств йде у напрямку еволюції факторно-результуючих моделей та концепцій, що беруть витоки у поглядах А.Сміта та Д.Рікардо, теорії Хекшнера-Оліна та теорії міжнародної конкурентоспроможності М. Портера. За ними конкурентоспроможність країни визначається чотирьома групами чинників 1) стратегія, структура та здатність фірм до суперництва ; 2) умови факторів виробництва (наявність та якість); 3) умови попиту (характер та структура); 4) споріднені та підтримуючі галузі [6, с. 545-553].

В теорії М.Портера масштаб та якість людського ресурсу розглядається як одна з характеристик наділеності факторами виробництва та відповідних конкурентних переваг. Теоретичні підходи до міжнародної конкурентоспроможності та аналітичні дослідження національних і міжнародних інституцій, зокрема Всесвітнього економічного форуму, Інститут розвитку менеджменту у Лозанні, Ради з конкурентоспроможності в США та інших, все більше спрямовані на виявлення взаємодії економічних, соціальних, інноваційних умов національної конкурентоздатності, вироблення адекватної політики.

Потреби та умови глобалізації, посткризового ре-балансування світової економіки визначають еволюцію теорій та політик конкурентоспроможності національних економік в напрямку поєднання факторно-результативних та глобалізаційно-соціальних підходів і моделей. Людські, трудові та соціальні виміри конкурентоспроможності, в першу чергу підвищення якості людського ресурсу та зайнятості населення, соціальні цінності та блага, стали пріоритетними у сучасній стратегії багатьох розвинутих країн та «зростаючих економік».

Зміст та фактори міжнародної конкурентоспроможності, її роль у розвитку країн та підприємств досліджуються у науковій літературі переважно з ресурсно-економічних підходів. Це відображається у трактуваннях змісту та основних факторів міжнародної конкурентоспроможності. У дослідженнях Всесвітнього економічного форуму конкурентоспроможність трактується як «набір інституцій, політик і факторів, які визначають рівень продуктивності країни» [5, с.51]. При визначенні змісту конкурентоспроможності необхідно, на наш погляд, враховувати не тільки інституційні та економічні чинники, а й глобалізаційні, людські та соціальні пріоритети та складові. Тому зміст конкурентоздатності повинен відображати її різні рівні, пріоритет сучасних факторів. Конкурентоздатність у широкому сенсі можна визначити як здатність та результативність фірми, галузі та країни створювати та реалізовувати продукти і послуги на глобальних і національних ринках на основі міжнародних конкурентних переваг над іншими суб'єктами світового господарства, спроможність забезпечити постійний розвиток та лідерство у інноваціях, кваліфікації робочої сили, продуктивності праці та якості товарів і послуг.

Конкурентоспроможність країни та підприємства можливо покращити на основі набуття та посилення конкурентних переваг: 1) економічних переваг - масштаб, якість та ефективність використання факторів виробництва, ринкові позиції, інвестиції; 2) якісних переваг – рівень розвитку інновацій, освіти, кваліфікації, охорони здоров'я, екології, продуктивності праці; 3) переваг інтернаціоналізації – конкурентних позицій країн та компаній на світових ринках, включення країн в інтеграційні об'єднання (зони вільної торгівлі та інші), участь у глобальних інтегрованих системах транснаціональних корпорацій, використання переваг ефективного використання робочої сили в «зростаючих економіках» та перенесення виробництва за кордон.

Порівняльний аналіз людського ресурсу як фактора міжнародної конкурентоздатності країни можна розглядати як кількісні та якісні параметри працездатного населення в таких основних аспектах:

Параметри	Зміст параметрів людського ресурсу – працездатних	Індикатори людського ресурсу
Кількісні	Чисельність	- чисельність - щільність
Структурні	Структура	- вікова - за статями - за місцем проживання - частка працюючих
Якісні	Якість	- рівень освіти - рівень кваліфікації - мобільність
Економічні	Економічна результативність	- вартість робочої сили - заробітна плата - продуктивність праці - додана вартість на 1 працюючого
Ринкові	Ринок праці	- рівень зайнятості - рівень безробіття - структура безробіття
Міжнародні	Інтернаціоналізація – внутрішня та зовнішня	- зайняті в ТНК - частка студентів за кордоном - частка мігрантів в економіці - частка мігрантів за кордоном - міграційні трансфери у ВВП

Рис. 1. Матриця параметрів людського ресурсу як фактору міжнародної конкурентоздатності в умовах глобалізації

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Глобальні імперативи, загально цивілізаційні процеси (поширення інформаційних технологій, мобільність людей, інновації), людський ресурс, якість робочої сили та соціальні умови життєдіяльності впливають на формування конкурентоздатності національних економік. Формування людського ресурсу відбувається за рахунок та в

межах окремих країн. Водночас стрімко наростає інтернаціоналізація застосування людського ресурсу. Значення людського ресурсу для глобалізації стає більш вагомим у трьох основних аспектах:

1) наявність та якість людського ресурсу відіграє суттєву роль у трансграничній ре-локації виробництва товарів і послуг, формуванні глобальних ланцюгів створення вартості транснаціональних корпорацій та глобальних альянсів;

2) зростає транскордонна мобільність людей за мотивами працевлаштування та навчання, масштаби міжнародної міграції робочої сили;

3) транснаціональні корпорації та поширення сучасних технологій ведуть до міжнародного розповсюдження стандартів освіти, якості праці та кваліфікації працівників, форм їх життєдіяльності.

Глобалізаційні зміни в економічних та фінансових системах значно вплинули також на інтернаціоналізацію людського ресурсу:

- глобальне виробництво праце інтенсивних та високотехнологічних товарів все більше переміщується у країни зі значними людськими ресурсами та можливостями навчання працівників необхідної кваліфікації;

- світова економіка та експорт все більше розвивається на основі формування транснаціональних ланцюгів створення вартості ТНК, в рамках чого регулюються якісні вимоги до технологій, навичок людей та кваліфікації робочої сили;

- глобальна мобільність людського ресурсу веде до вирівнювання вимог до соціальних та культурних якостей людей, кваліфікації та продуктивності працівників, соціальних стандартів;

- люди мають прямий доступ до глобальних мереж інформації, Інтернету, фінансових інституцій, що дає змогу гнучкого вибору місця проживання і адаптації до способу життя, навчання і роботи в різних країнах.

Інтернаціоналізація людського ресурсу є особливо актуальною для демографічно стагнаційних країн та економік з високим попитом на працівників високої кваліфікації. Так, в останні роки частка мігрантів серед зайнятих висококваліфікованих працівників складала в різних країнах (у %):

США – 12, Канада – 22, Німеччина – 9, Велика Британія – 11, Австралія – 26, Швейцарія – 20, Австрія – 10, ОАЕ – 87 [7, р.11] .

Зростання ролі людського ресурсу в процесі глобалізації обумовлює актуальність оптимального визначення факторів конкурентоспроможності з огляду на посилення ролі трудових, інноваційних та соціальних чинників.

Оптимальність вимірювання можна трактувати як внутрішньо узгоджену з реальними процесами та логічно побудовану сукупність основних факторів, індикаторів і результатів міжнародної конкурентоздатності.

Концепція змісту та вимірювання конкурентоспроможності, розроблена М. Портером, лежить в основі методики Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) для вимірювання глобальної конкурентоспроможності національних економік. Згідно вказаної методики, конкурентоспроможність країн визначається як сукупність

інститутів, політики та факторів, що визначають рівень продуктивності країні, який в кінцевому підсумку забезпечує досягнутий рівень добробуту [5, р.4]. Рівень продуктивності також визначає прибутковість інвестицій у економіці, що впливає на потенціал зростання економіки країни у довгостроковій перспективі.

Згідно даного підходу виділяється „три основи” економічної конкурентоспроможності, що складаються із 12 індикаторів та становлять Глобальний індекс конкурентоспроможності. Система показників відображає основні чинники конкурентоспроможності країн, що знаходяться на різних стадіях розвитку. Звіт про глобальну конкурентоспроможність 2011-2012 років використовує доповнений Індекс глобальної конкурентоспроможності. Він визначає 12 індикаторів, поєднаних у три групи: базисні умови, чинники ефективності та інновації і досконалість [5, с.9].

Інноваційні та соціальні індикатори в методиках вимірювання конкурентоздатності відображають як здатність країн створювати інновації та підвищувати якість життя, пріоритетність інновацій та соціальних умов для зростання конкурентоздатності. Високий рівень освіти і підготовки кадрів впливає на продуктивність праці і адаптивність виробництва до ринкових змін, здатність запроваджувати нові технології. В результаті економіка стає менш уразливою щодо зовнішніх шоків, ринкових та макроекономічних коливань.

Відображенням зростання значення людського ресурсу та соціальних умов для країн на різних стадіях економічного розвитку враховано в методиці ВЕФ шляхом визначення різної питомої ваги соціальних факторів у загальному індексі конкурентоспроможності. Так, у останньому дослідженні глобальної конкурентоспроможності використовуються такі вагові показники соціальних факторів:

Стадія розвитку країни	Соціальний фактор Конкурентоспроможності	Вага фактора і загальному індексі конкурентоспроможності, %
Стадія розвитку на основі факторів виробництва	1.Здоров'я та початкова освіта	25
Стадія розвитку на основі ефективності	1.Вища освіта та послідує навчання	17
	2.Ефективність ринку праці	17
	3.Технологічні вдосконалення виробництва	10
	Всього вага соціальних умов для людського ресурсу	44

Рис. 2. Питома вага умов розвитку людського ресурсу у загальному індексі глобальної конкурентоспроможності країн різного рипу економічного розвитку.

*Джерело: складено за даними: **The Global Competitiveness Report 2011-2012** [Текст]: / World Economic forum. - Geneva, 2012. - [сайт]. - Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2011-12.pdf*

Стадія розвитку на основі ефективності відображає вплив більшої кількості параметрів на індекс конкурентоспроможності країни, на відміну від стадії, що

спирається на фактори виробництва та відображає лише базові умови людського ресурсу.

У звітах ВЕФ про глобальну конкурентоспроможність за останні роки якісний стан української економіки визначається як перехідний від факторо-рушійної до ефективності-рушійної [5, р.11]. Такий характер економіки відображає порівняно низький рівень ефективності використання факторів виробництва, капітало- та енерго- залежність, впливає на недостатню роль людського ресурсу та інновацій для підвищення конкурентоспроможності.

Зміни конкурентоспроможності економіки України за останні роки відображає вплив зовнішніх шоків в результаті глобальної фінансової кризи та недостатні темпи зростання ефективності.

Таблиця 1. Глобальний індекс конкурентоспроможності економіки України за методологією ВЕФ, 2008-2012 роки

	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
Індекс України	72	82	89	82

Складено автором за даними: **The Global Competitiveness Report 2011-2012** [Текст]: / World Economic forum. - Geneva, 2012. - [сайт]. - Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2011-12.pdf

За вказаний період Україна суттєво втратила позиції у глобальній конкурентоспроможності. Основними чинниками такого становища були значне погіршення макроекономічних показників в період кризи, в першу чергу значно більше ніж у інших країн падіння ВВП, інфляція, девальвація національної валюти. Суттєвими причинами також є інституційна недосконалість, неефективність ринків товарів та послуг, недостатній рівень фінансових послуг.

Вимоги підвищення глобальної конкурентоздатності повинні стати пріоритетом економічних реформ в Україні. В часи нестабільного та суперечливого розвитку світової економіки, волатильності міжнародних товарних та фінансових ринків створення умов для ефективної реалізації людського ресурсу та поширення інновацій дасть змогу здійснити результативну модернізацію економіки. Людський ресурс та якість працівників є необхідною умовою здійснення структурних, ринкових та соціальних реформ для підвищення продуктивності праці.

Це вимагає змін в системи пріоритетів модернізації України, проведення ефективних структурних реформ системи освіти та ринку праці для підвищення ефективності розвитку та реалізації людського ресурсу.

Література

1. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку [Текст]: [монографія]: У 2 т. – Т.І / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін.: За заг. ред. Д.Г.Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – 816 с.

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – Випуск 27, т.2

2. Макроекономіка [Текст]: [підручник] / [В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Л. О. Баластрик]; за ред. В. Д. Базилевича. – 4-те вид., перероб. і доп.- К.: Знання, 2008. – 743 с.
3. Филюк Г. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації [Текст]: [монографія] / Г.Филюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009 – 404 с.
4. Accelerating the transition towards Sustainable Investments [Текст]: - / World Economic forum. – Geneva, 2011. – 82 р. [сайт]. - Режим доступу:http://www3.weforum.org/docs/WEF_IV_AcceleratingSustainableInvesting_Report_2011.pdf - Назва з екрана.
5. The Global Competitiveness Report 2011-2012 [Текст]: [Electronic source] / World Economic forum: Ed. Klaus Schwab. — World Economic Forum, Geneva, 2010. - 544 р. [сайт]. - Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2011-12.pdf - Назва з екрана.
6. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations [Текст]: / M.E.Porter – The Free Press. New York, 1990.
7. Stimulating Economic Growth through Talent Mobility [Текст]: [Electronic source] - World Economic Forum, Geneva, 2010. – 55 р. [сайт]. - Режим доступу:http://www3.weforum.org/docs/WEF_PS_TalentMobility_report_2010.pdf - Назва з екрана.